

УДК 314.1:330.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6-3

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г.

ORCID ID: 0000-0002-2889-6924

e-mail: tgvas77@ukr.net

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»

ХАРЧЕВНИКОВА Л. С.

ORCID ID: 0000-0002-8035-126X

e-mail: liliia.1988y@khntusg.info

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

КОНЦЕПЦІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: ЕКОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ¹

У статті акцентовано на актуальності ідентифікації й поєднання екологічних і соціальних детермінант покращення якості життя населення регіону. Ідентифіковано особливості стану навколишнього природного середовища, функціонування соціальної сфери і забезпечення якості життя населення Карпатського регіону України. Визначено систему цільових орієнтирів політики покращення якості життя населення Карпатського регіону України у соціо-екологічному аспекті за напрямками: зовнішні інституції, пріоритети сталого розвитку економіки України, пріоритети обласних стратегій регіонального розвитку, пріоритети реалізації внутрішнього потенціалу Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей. Обґрунтовано систему стратегічних та базисних стратегічних пріоритетів державної політики покращення якості життя населення Карпатського регіону країни. Побудовано концептуальну структуру формування політики забезпечення екологічної рівноваги та соціальної стабільності в системі покращення якості життя населення Карпатського регіону України.

Ключові слова: якість життя; екологічні й соціальні детермінанти; регіональний розвиток; концепційні положення; сталий розвиток.

TARAS VASYLTSIV

Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine

LILIIA KHARCHEVNIKOVA

Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture

CONCEPTING PROVISIONS OF THE REGIONAL PROGRAM FOR IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE: ENVIRONMENTAL AND SOCIAL DETERMINANTS

The article focuses on the relevance of identification and combination of environmental and social determinants of improving the quality of life of the population of the region. Peculiarities of the state of the natural environment, functioning of the social sphere and ensuring the quality of life of the population of the Carpathian region of Ukraine are identified.

The purpose of the article is to substantiate the conceptual provisions of the regional program to improve the quality of life of the population of the Carpathian region of Ukraine and identify its environmental and social determinants.

The system of target guidelines of the policy of improving the quality of life of the population of the Carpathian region of Ukraine in the socio-ecological aspect is determined by areas: external institutions, priorities of sustainable development of Ukraine's economy, priorities of regional strategies of regional development, priorities of Ivano-Frankivsk and Zakarpattia, Lviv and Chernivtsi regions. The system of strategic and basic strategic priorities of the state policy of improving the quality of life of the population of the Carpathian region of the country is substantiated.

The applied significance of the research results is to determine the elements of the Comprehensive Regional Program for Improving the Quality of Life of the Carpathian Region of Ukraine, the implementation of which allows to increase the effectiveness of regional policy to ensure sustainable development of territories.

The scientific novelty of the research results lies in the further development of theoretical and applied principles of state quality of life policy by identifying priority areas for the implementation of environmental and social determinants of improving the quality of life of the population of the region.

Key words: quality of life; environmental and social determinants; regional development; conceptual provisions; Sustainability.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Якість життя населення регіону визначає гамма різноманітних аспектів з усіх сфер людського життя, зокрема його економічного, природного, суспільно-політичного, соціального середовища. Комплекс умов та чинників, причому не лише існуючих, але й таких, що розвиваються, формують у зримій перспективі, обумовлює потребу в застосуванні системно-стратегічного підходу до планування та реалізації

¹ Дослідження проведено у межах виконання НДР «Якість життя населення Карпатського регіону України: екологічні та соціальні детермінанти» (номер державної реєстрації 0121U111772)

політики зростання якості життя населення Карпатського регіону України. Аспект системності – в ідентифікації повноцінного складу елементів, взаємодія між якими забезпечує керований перебіг процесів у відповідності до реалізації завдань та генеральної мети регіональної політики водночас узгодженої зі суспільно-особистісними запитами населення; стратегічності – у наперед чітко визначених стратегічних орієнтирах (завдання), баченні динамічно змінної, втім кінцевої (хоча закономірно перманентної з огляду на подальший розвиток середовища якості життя) точки (ситуації) досягнення екологічної рівноваги та соціальної стабільності як прямих передумов гарантування бажаної якості життя, налаштованості на єдність заради кінцевого результату всього спектру інституційного забезпечення, механізмів, інструментів, засобів як прямого, так і опосередкованого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика державної та регіональної політики забезпечення якості життя населення досліджується вже достатньо тривалий проміжок часу. На загал різні підходи у зазначеному керунку можна об'єднати в наступні. По-перше, це публікації, які присвячені узагальненню середовища якості життя населення та його чинників. Це дослідження С. Гринкевич та Т. Васильціва [1, с. 24–27], Б. Данилишина та В. Куценко [2, с. 20–28], В. Бакірова [8, с. 71–74] та ін. По-друге, це аспекти гарантування соціальної безпеки на різних рівнях управління: особи, домогосподарства, території, регіону, країни тощо. Це праці В. Куценко, В. Удовиченко [3, с. 34–42], Б. Мініна [5, с. 22–28], М. Куницької-Іляш, О. Левицької та О. Мульської [9, с. 149–164] та ін. По-третє, це вивчення тенденційних характеристик якості життя, обумовлених змінами у загальній системі господарювання країни. Так, аспекти аналізуються в публікаціях Р. Лупака [4, с. 48–82], А. Приятельчука, О. Іщенко [6, с. 135–140], І. Гнибіденка, А. Колота, В. Рогового [7, с. 24–42].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики на сьогодні недостатньо розробленими залишаються методико-прикладні рішення з ідентифікації сучасних детермінант екологічного й соціального напрямку (та, що ще більш важливо, – їх поєднання і підсилення дії один одного) формування та реалізації державної політики підвищення якості життя в регіоні.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування концепційних положень регіональної програми покращення якості життя населення Карпатського регіону України та ідентифікація його екологічних та соціальних детермінант.

Виклад основного матеріалу

Нині в областях Карпатського регіону України реалізується комплекс заходів, орієнтованих на збереження навколишнього природного середовища, посилення параметрів екологічної рівноваги тощо, з одного боку, та створення умов соціальної підтримки, захисту, допомоги, – з іншого. Актуальною є й низка довго і коротко строкочив ініціатив суспільно-політичного та економічного характеру, результати впровадження яких сприяють покращенню середовища проживання і господарювання людини, соціуму. Однак, визріла актуальність запровадження більш прогресивного і проактивного підходу до випереджального досягнення цілей і завдань сталого розвитку, вирішення екологічних і соціальних проблем територій. Його принциповими положеннями є довгострокова соціо-природна рівновага при вирішенні проблем у екологічній та соціальній сферах на основі потенціалу і можливостей економічного та суспільно-політичного секторів; цілеорієнтованість; етапність; стратегічний характер; випереджальність, гнучкість за орієнтації на нові виникаючі потреби і запити населення у відповідності до еволюції запитів і потреб, у т. ч. відносно умов середовища проживання; побудова нової моделі випереджального узгодження екологічних та соціальних інтересів в системі якості життя населення регіону на протидію політиці некерованого споживання ресурсів та пошуку шляхів подолання екологічних і соціальних проблем, які розвиваються.

Новий підхід потребує уточнення (визначення нових) цільових орієнтирів політики підвищення якості життя населення регіону, у відповідності до досягнення яких формується інструментарій механізмів, заходів та засобів регіональної політики. При цьому не відкидається й блок базисних (таких, що в більшій мірі націлені на захист і збереження існуючого потенціалу (природного, демографічного, культурного, гуманітарного тощо), але додається блок стратегічних (реалізація яких, власне, й забезпечує перехід до засад нової моделі політики забезпечення якості життя в регіоні) орієнтирів.

Потреба у поділі орієнтирів на блоки «збереження» й «розвиток» обумовлена наступним. Спершу потрібно утримати, а в ідеалі – відновити та розвинути, потенціал існуючої екосистеми, ліквідувати причини і наслідки структурних проблем у сфері економічного розвитку, функціонування соціальної інфраструктури й ринку праці, соціальної дестабілізації, негативного впливу антропогенних чинників на довкілля, руйнівні наслідки природокористування, які роками накопичувалися у регіоні. Однак одночасно слід реалізувати політику поступу, побудови нової системи екологічної рівноваги та соціальної стійкості і стабільності. Таким чином одночасно мінімізуються ризики й загрози фази переходу до нової моделі якості життя в регіоні.

Інший засадничий аспект полягає в тому, що формування цільових орієнтирів політики відбувається під дією комплексу чинників та умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Відповідно, розвиток має

бути адаптивним до них, а пріоритети поступу – націленими на реалізацію власних соціально-гуманітарних й інших інтересів в узгодженні з глобальними, національними й регіональними тенденціями еволюції інституційних систем якості життя. Відповідно, зовнішні інституційні пріоритети (глобальні цілі та поточні ініціативи ООН, ОЕСР, Європейської Комісії, Світового банку та ін. міжнародних організацій, урядів країн, економічних і політичних союзів), а також стратегічне бачення формування й реалізації внутрішнього ресурсного потенціалу соціально-економічного розвитку територій Карпатського регіону України в більшій мірі визначають характер стратегічних цільових орієнтирів політики якості життя. Тоді як параметри розвитку цих територій у руслі загальнодержавної політики, чинних регіональних стратегій областей Карпатського регіону – базисних.

Україна як член ООН приєдналася до 17 цілей сталого розвитку Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». Вказані ініціативи мають глобальний характер та спрямовані на вирішення нагальних проблем подолання бідності, голоду, забезпечення благополуччя, покращення систем освіти та охорони здоров'я, скорочення соціальної рівності, захисту і збереження навколишнього природного середовища, досягнення чистої енергетики, відповідального споживання та виробництва, сталого розвитку міст і громад, а, відтак, повинні бути належним чином відображеними в системі стратегічного планування й реалізації політики покращення якості життя Карпатського регіону, зокрема у відповідності до стратегічного бачення України з її належним місцем у системі сучасного світу.

Під час утвердження стратегічно-концепційних засад формування політики покращення якості життя в Карпатському регіоні України слід вести мову й про врахування пріоритетів, головню в екологічній та соціальній сферах, визначених на національному рівні, а саме в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки та Державній програмі розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки. Це покращення всіх видів інфраструктури, у т. ч. соціальної, збереження природних екосистем та ощадливе використання природних ресурсів з перспектом на зміцнення системи екологічної безпеки краю, подолання наслідків техногенного характеру. Втім, окреслені завдання мають характер, скоріше, базисних, ніж стратегічних, а потенціал інституційних, економічних та інших можливостей державного регулювання в контексті забезпечення сталого розвитку територій українських Карпат далеко не реалізований, що актуалізує питання започаткування програмування державної регіональної політики покращення якості життя населення Карпатського регіону зі значно більш деталізованими, а, відтак, й ресурсно забезпеченими, пріоритетами, механізмами і засобами впливу безпосередньо у сферах екології, природокористування, соціальної рівності і стабільності.

У такому світлі сфокусованими навколо проблематики і перспектив відновлення і покращення якості життя населення в областях регіону виглядають пріоритети, визначені у регіональних стратегіях розвитку Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей на період до 2027 року. Відповідно, логічно аби вказані там орієнтири політики стабілізації соціальної й екологічної сфер у контексті зростання якості життя населення були узгоджені зі подоланням депресивності соціально-економічного розвитку, зокрема гірських та прикордонних районів, інклюзією їх соціальної та іншої інфраструктури, збалансованим просторовим розвитком, охороною та збереженням довкілля; було витримано розведення кінцевих результатів політики за стратегічним та базисним напрямками.

Перспективне прикладне значення під час ідентифікації цільових орієнтирів політики зростання рівня якості життя населення Карпатського регіону України має й врахування сильних сторін відносно внутрішнього потенціалу областей. За рахунок цього формується ресурсний базис досягнення цілей сталого розвитку безпосередньо стратегічного характеру, адже проєктується розвиток видів економічної діяльності з найвищим потенціалом (з огляду на специфіку Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, зокрема їх гірських територій), найбільшою потенційною значимістю внеску в соціально-економічний розвиток за одночасної соціалізації та екологізації регіональних економік. Йдеться про розвиток екологічних галузей промисловості та МСП, зеленої економіки загалом, туризму та конкурентоспроможного агропромислового сектора, ланцюжків доданої вартості та розбудову макрорегіональних інноваційних систем, формування ефективних еко-економічних систем та кластерів. Достатнім залишається й потенціал збереження культурних традицій і цінностей.

Система цільових соціо-екологічних орієнтирів політики покращення якості життя населення Карпатського регіону України набуває вигляду як на рис. 1, коли базисні пріоритети в більшій мірі орієнтовані на збереження навколишнього природного середовища, лісового, водного, земельного фонду й розвиток природно-заповідних зон, забезпечення соціальної й демографічної стабільності, модернізацію виробничих комплексів, особливо Львівської та Івано-Франківської областей, на засадах узгодження інтересів економіки й розумного та ощадливого використання ресурсів заради зниження негативного антропогенного впливу на природу, повноцінної утилізації наявних та новоутворюваних побутових і промислових відходів. На їх протигагу стратегічні цільові орієнтири мають значно прогресивніший характер з реалізацією покликаною кардинально змінити парадигму регіональної політики високої якості життя, коли акцентується не на мінімізації й послабленні ризиків і загроз екологічної і соціальної безпеки, а на застосуванні підходу до розвитку, коли такий вплив нівелюється апріорі самою методою організації суспільного ладу зі забезпеченням довгострокової соціо-еколого-економічної рівноваги з принциповими

положеннями якості і єдності суспільства, трудового життя та підприємництва, соціальної інфраструктури, навколишнього природного середовища, безпека особи, а також, що особливо важливо, – задоволеності (усвідомлення та відповідне ставлення) якістю життя осіб, які проживають на відповідній території.

Формування політики забезпечення екологічної рівноваги та соціальної стабільності в системі підвищення якості життя населення Карпатського регіону України відбувається в умовах об'єктивно існуючих характеристик середовища – вихідних умов, з-поміж яких, беззаперечно, природно-ресурсний, кліматичний, людський, транспортно-транзитний та інший потенціал, але й обмежень у вигляді системних, характеристичних безпосереднього для цього краю, негативних наслідків та тенденцій динаміки екологічної ситуації, а також соціально-демографічних проблем. При цьому якщо в просторовому керунку екологічна проблематика ускладнюється у бік великих агломерацій, великих міст, промислово розвинених територій, гірничо-промислових районів, то в соціальному – гірських районів, віддалених та прикордонних територій, північних і північно-східних районів Івано-Франківської та Чернівецької областей.

Рис. 1. Система цільових орієнтирів політики покращення якості життя населення Карпатського регіону України: соціо-екологічні аспекти

Джерело: авторська розробка

Визначені особливості важливо врахувати при стратегуванні й плануванні заходів політики підвищення якості життя, зокрема у плані збалансування просторового розвитку територій регіону,

одночасно підкресливши, що ключовий стратегічний імператив регулювання – розуміння того, що якість життя – характеристика особистісного сприйняття середовища проживання, міра задоволення отримуваними суспільними благами й послугами. Відтак, вектор змін, ініційованих державою, має відповідати очікуванням населення регіону, його баченню відповідної моделі такого середовища.

Тут важливо зауважити на тому, що на сучасному етапі розвитку Україна взяла курс на всеосяжну євроінтеграцію, що підтримується більшістю населення, особливо західної України. Позаяк, середовище країн ЄС слугує таким сучасним орієнтиром високої якості життя для українців, які проживають на території Карпат. Це дає підстави для двох висновків. По-перше, інструментарій державного регулювання має орієнтуватися на формування середовища аналогічних характеристик якості життя, передусім у контексті соціо-природного, еколого-економічних, суспільно-політичних та інших чинників. По-друге, важливо не лише прагнути до конвергенції з актуальними характеристиками, але взяти курс на імплементацію визначальних тенденційних характеристик розвитку середовища якості життя у країнах ЄС та в межах регіональної політики союзу на загал (йдеться про сучасні практики політики розвитку зеленої економіки й безпосередньо енергетики, старт-орієнтованого регіонального розвитку, біотехнологій, культурних та креативних індустрій, цифрової медицини, транспорту й мобільності, інформаційних технологій управління шумом, викидами шкідливих речовин тощо).

Йдеться про зміну стратегічного підходу на смарт-орієнтований, запровадження сучасних рішень з інформаційно-комунікаційного управління функціонуванням та розвитком міст і конгломератів, заміщення сировинних галузей розвитком зеленої економіки, реалізацію інструментів соціальної згуртованості та задіяння всіх чинників, включно з культурними, задля розвитку екологічної грамотності, раціонального та безпечного споживання.

Ці та інші стратегічні пріоритети, а також реперні точки регіональної політики покращення якості життя населення задіянням екологічних та соціальних детермінант мають бути належним чином інституційально закріпленими, що актуалізує декомпонування Державної програми розвитку регіону українських Карпат, посилення її спеціалізації, фокусування на найбільш критичній проблематиці та одночасно пріоритетних сферах підтримки і стимулювання соціально-економічного й суспільного поступу територій Карпатського регіону України. Пілотним має стати найбільш відповідальний проєкт – Комплексна програма покращення якості життя населення зі зосередженням ключової уваги навколо екологічної та соціальної проблематики сталого розвитку й відповідальності. Регіональним органам влади Карпатського регіону потрібно ініціювати перед Кабінетом Міністрів України прийняття відповідного документа з конкретизацією специфіки, чітких напрямів, інструментарію регулювання, критеріїв контролю й оцінювання ефективності, організаційного і фінансово-ресурсного забезпечення. Прийняття такого рішення на рівні центральних органів влади дозволить привернути належну увагу до цієї проблематики, сформувати інституційно-правову та організаційну спроможність, розширити джерела ресурсного забезпечення реалізації заходів політики включно з фондами міжнародної технічної фінансової допомоги. Подальший розвиток системи програмування політики покращення якості життя населення регіону має знайти своє продовження у межах внутрішніх обласних програм соціально-економічного та культурного розвитку, стратегічних і операційних рішень територіальних громад.

Прикладна місія програми – виступ інституційно-координуючою площадкою, де генеруються та ініціюються заходи за пріоритетними напрямами покращення середовища життя населення головно за векторами збереження природного навколишнього середовища і удосконалення соціальних аспектів захищеності людини, які, втім, не розрізнені, а тісно пов'язані між собою створюючи ефекти синергії у вигляді соціо-екологічної рівноваги й стабільності в регіоні.

Одним з пріоритетних напрямів, впровадження якого дозволяє поєднати соціальні та екологічні чинники підвищення якості життя населення регіону та одночасно відповідає сучасним тенденціям пріоритезації регіонального розвитку в країнах ЄС, є становлення та розвиток проєктів старт-міст, конгломератів та територій як цілісних схем взаємозв'язків інформаційно-комунікаційних технологій з Інтернет речей (IoT), що сприяє значній ефективізації управління процесами функціонування комунальних господарств та переходу на принципово нову концепцію якості життя громадян. Побудова старт-міст на даному етапі розвитку людства – безальтернативна перспектива становлення нової якості життя за одночасно оптимального й найбільш раціонального використання бюджетно-ресурсного забезпечення громад, оптимізації всіх процесів управління розвитком міст і прилеглих територій, усунення неефективних технологічних ланок засобами отримування, зчитування та опрацювання даних у безперервному режимі. Такі системи управління дозволяють удосконалити (причому в межах єдиної злагоджено функціонуючої господарської системи) функціонування всіх елементів як загальної, так і безпосередньо соціальної інфраструктури (освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, пасажирського транспорту і зв'язку, культури, побутового обслуговування тощо).

Потрібно зауважити, що побудова, розвиток і ефективне функціонування, поширення практики старт-міст безпосередньо залежить від повноцінного становлення в країні та регіоні цифрової економіки і суспільства. Враховуючи, що на нині міське населення Карпатського регіону у переважній більшості має доступ до Інтернет, для повноцінної інклюзії суб'єктів у системі еволюції старт-міст важливо вести мову про подальший розвиток й істотне удосконалення елементів інфраструктури цифрової трансформації

економіки й суспільства. Йдеться про формування повноцінної м'якої та твердої інфраструктури цифровізації, її техніко-технологічне забезпечення, запровадження технологічних інновацій, формування сучасної e-infrastructure, обслуговування цифрових комунікацій суб'єктів цифрової економіки, цифровізацію об'єктів соціальної інфраструктури, розвиток е-урядування, перехід на Індустрію-4.0, повномасштабну діджиталізацію, створення хай-тек кластерів, стимулювання міжсекторної і міжгалузевої інформаційно-комунікаційної взаємодії та створення галузевих цифрових платформ.

Необхідне використання та реалізація потенціалу суб'єктів сектору ІКТ, які набули активного розвитку у великих містах регіону, особливо у м. Львові; ІТ-кластери на сьогодні створені та реалізують власні проекти, в тому числі з покращення міської та приміської інфраструктури, розвитку стартап-систем надання повного спектру послуг населенню та суб'єктам господарювання, у кожному з обласних центрів регіону – Івано-Франківську, Львові, Ужгороді, Чернівцях.

Перспективними напрямками становлення й розвитку стартап-міст мають стати системи: стартап-фінансів; технологій розумної інфраструктури; «розумного» населення; управління відходами та захистом навколишнього природного середовища; транспортних стартап-технологій; містобудівного планування та проектування забудови для залучення, збереження й ефективного використання альтернативної енергії заради повноцінного обслуговування всіх підсистем комунального господарства.

Метою політики активного стимулювання розвитку галузей зеленої економіки є повноцінне узгодження та посилення дії екологічних й соціальних чинників забезпечення і соціо-еколого-економічного розвитку регіону, збереження природної екосистеми, біологічного різноманіття та мінімізація ризиків інтенсивного, часто нерационального використання природних ресурсів, антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, підвищення добробуту людей та забезпечення соціальної справедливості за одночасного покращення ситуації зі зайнятістю і доходами місцевого населення, розвитком приватного екологічно чистого і соціально відповідального бізнесу.

Під час реалізації програми розвитку галузей зеленої економіки важливо досягти завдань мінімізації та розподілу навантаження на природні екосистеми, захисту, збереження та відновлення навколишнього природного середовища, сталого використання екосистемних послуг, запровадження обліку ресурсів екосистем задля планування процесів подальшого сталого розвитку територій регіону, формування екологічної культури населення та дбайливого ставлення до біологічних видів.

Напрямами реалізації заходів підпрограми розвитку галузей зеленої економіки мають стати: зелена енергетика; зелене сільське господарство, а також міжгалузеві кластери; зелена промисловість; екологічно чистий транспорт; стійкий туризм; управління комунальними відходами.

Політика безпеки споживання як напрям посилення впливу екологічних й соціальних детермінант покращення якості життя населення таргетована на імплементацію сучасних прогресивних практик європейського підходу до сталого розвитку. Це парадигма вертикально (рівні відносин: особа – домогосподарства – суб'єкти господарювання – громади – регіони – країна) і горизонтально (стадії суспільного відтворення: виробництво – розподіл – обмін – споживання) пронизуючої субсистеми задоволення потреб у самовідтворенні (нанорівень) головно через збереження здоров'я, надання благ суспільного характеру, як-от зайнятість, доходи, соціальні гарантії, відповідальна поведінка (мікрорівень), захист довкілля та внесок у соціально-економічний поступ, раціональне використання людського, природно-ресурсного та ін. потенціалу територій (мезорівень), забезпечення гармонійного й безпечного розвитку суспільства, економіки та довкілля (макрорівень) як імперативу сталого розвитку.

Актуальність реалізації заходів за цим напрямом регіональної політики підсилюється фактом того, що наявна на нині структура споживання на всіх рівнях системної ієрархії управління, як в економіці України на загал, так і у Карпатському регіоні зокрема, не відповідає сучасним прогресивним практикам ЄС. Йдеться про дефіцит ресурсів та недосконалість споживчого кошика; домінування споживчих (особливо товарів першої необхідності) витрат у загальній структурі споживання домогосподарств; дуалізм ефекту збільшення видатків населення на охорону здоров'я, освіти та культуру; обсяги відходів утворюваних домогосподарствами й суб'єктами господарювання; використання бізнесом матеріально-технічної та техніко-технологічної бази здебільшого орієнтованої на максимізацію прибутків на протидію довгостроковому раціональному ресурсоощадному та безпечному для навколишнього природного середовища господарюванню; нерациональний розподіл фінансово-ресурсного, інвестиційного та іншого забезпечення заходів обласних програм соціально-економічного, з одного боку, та збалансованого соціо-еколого-економічного, іншого боку, розвитку регіонів та країни.

Інструментарій регіональної політики забезпечення належного рівня безпеки споживання доцільно узгодити з імплементацією європейських практик забезпечення безпеки споживання, соціально відповідального ставлення до планування діяльності на рівні т. зв. центрів формування споживання – особи, домогосподарств, суб'єктів господарської діяльності, територіальних громад, регіонів, країни загалом, а також ухваленням компромісних рішень на користь довгострокових цілей сталого розвитку суспільства, регіону й країни на загал.

Ефективність функціонування медичної системи безпосереднім чином позначається на якості життя населення, оскільки має пряме відношення до здоров'я – головної детермінанти задоволення людини життям. Системні проблеми функціонування вітчизняної системи охорони здоров'я не дають підстав

стверджувати про її виступ чинником позитивного впливу на якість життя населення, у т. ч. в Карпатському регіоні країни. Позаяк, у сьогоденній ситуації глобальних трендів техногенного, пандемічного та ін. характеру, особливо COVID-19, виклики функціонування вітчизняної системи охорони здоров'я лише посилюються. Йдеться про високий рівень захворюваності медичного персоналу, значні навантаження на медичну систему, обмеження можливостей надання допомоги населенню з іншими хворобами, проведення планових операцій та вакцинації від інших вірусних інфекцій. Під час карантину почастишали випадки домашнього насилля, психічних розладів та різного роду залежностей. Карантинні обмеження стали однією з причин загальної економічної стагнації.

Пандемія COVID-19 призвела до послаблення безпеки соціальної сфери, відтворення населення та трудового потенціалу (зростання навантаження на систему соціального захисту населення, ускладнення навчального та освітнього процесів, погіршення якості та обмеження доступності до низки послуг соціальної інфраструктури, ускладнення мобільності населення), ринку праці та зайнятості населення (розвинулися практики вимушеної неповної зайнятості та безробіття, втрати значної частини доходів працюючих, закриття підприємств, зменшення обсягів господарської діяльності та скорочення у зв'язку з цим робочих місць, ускладнення соціально-трудових відносин між роботодавцями та найманими працівниками), міграційної сфери (ускладнилися переміщення населення в системі зовнішньої трудової міграції, що призвело до втрати доходів й інвестицій, зниження рівня платоспроможного попиту).

Вказане актуалізує завдання включення до системи пріоритетних векторів регіональної політики забезпечення якості населення регіону такого напрямку, як формування резистентної системи охорони здоров'я. Йдеться про її функціонування на засадах принципів сучасності й ефективності, своєчасності й оперативності, здатності швидко адаптуватися відносно протидії новим захворюванням, у т. ч. в умовах активізації пандемій, іншої глобальної нестабільності, загроз техногенного характеру.

Соціальна відповідальність бізнесу та розвиток соціально-відповідального підприємництва не новий інструмент в системі політики згуртованості суспільства заради сталого розвитку. Однак, на нині він потребує модернізації й нового підходу до впровадження як об'єднаної платформи активізації екологічних і соціальних детермінант покращення якості життя населення регіону. Відповідно, метою діяльності в цьому напрямі є одночасне досягнення таких змін: (1) створення нових суб'єктів господарювання та розширення обсягів діяльності діючих з метою покращення зайнятості та збільшення доходів населення, (2) покращення екологічної ситуації в регіоні за рахунок спеціалізації все більшої чисельності суб'єктів господарювання на екологічно чистих видах господарювання, а також виробництві та збуті екологічно чистої продукції, (3) концентрація зусиль (організаційних, фінансових, матеріально-технічних, інформаційних та ін.) представників суспільства навколо вирішення проблем розвитку територій – фінансування соціально-орієнтованих заходів, політики соціальної згуртованості та інклюзії, розвитку трудових ресурсів потенціалу, повноцінного соціокультурного розвитку та захисту навколишнього природного середовища.

З-поміж всього спектру завдань соціальної відповідальності бізнесу, актуальність розвитку яких також беззаперечно, пріоритетними у контексті підсилення еколого-соціальних детермінант якості життя населення Карпатського регіону видаються: посилення соціальної відповідальності підприємництва перед суспільством; покращення відносин представників підприємництва та споживчого сектора; збільшення ролі представників бізнесу у захисті довкілля. Важливо аби політика в цьому руслі реалізувалася з дотриманням принципів соціального партнерства й прозорості взаємодії бізнесу, громади та держави; добровільності, ініціативи з боку бізнесу, системності підходу, розподілу та делегування функцій, непрямого, однак зовнішнього й внутрішнього, стимулюючого характеру, націленості на зниження рівня існуючої соціально-економічної нестабільності, достатності інституціонального забезпечення. При цьому важливо переорієнтувати бізнес на ресурсоефективне і чисте виробництво, для застосування у виробничих процесах превентивних екологічних стратегій, у т. ч. як чинника зростання економічної ефективності господарювання, зниження загроз для населення, майбутніх поколінь і послаблення навантаження на навколишнє природне середовище. Ресурсоефективне виробництво передбачає скорочення споживання сировини, матеріалів, води та енергетичних ресурсів, відмову від використання токсичних матеріалів, а також скорочення обсягів викидів і відходів виробництва у всіх галузях реального сектору економіки, забезпечення балансу між впливом на екологію та фінансовою стабільністю бізнесу.

Вагоме місце в системі регіональної політики зростання якості життя населення займає якість трудового життя як окрема підсистема покликана задовольняти цілий спектр соціально-трудових потреб громадян, як от – зайнятість, створення суспільних благ та послуг, саморозвиток людини, формування особистості, збільшення доходів, соціалізація особи і т. ін. На нині ринок праці та сфера зайнятості в областях Карпатського регіону України функціонують не задовільно (посилення деструктивних змін у сфері зайнятості та дисбалансу ринків праці, зниження рівня соціальної захищеності працівників (низький рівень оплати праці, поширення тіньових схем зайнятості), невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку, недостатня якість професійної підготовки фахівців, неналежний рівень розвитку ринку праці та посилення структурних диспропорцій сфери зайнятості у сільській місцевості, відсутність інституційно-організаційного забезпечення функціонування нестандартної і віртуальної зайнятості), що слугує як безпосереднім чинником погіршення якості життя, так і призводить до активізації цілого комплексу інших детермінант дестабілізації соціальної, а через неї економічної й інших сфер, системи

якості життя населення регіону. Існуючі умови, які підсилюються негативними наслідками активізації зовнішньої трудової міграції населення, особливо молоді, інтелектуальних кадрів, високоспеціалізованих фахівців тощо, потребують критичної зміни підходу до формування й реалізації політики збалансування ринку праці й зайнятості населення. Визріла актуальність розробки та реалізації загальнонаціональної стратегії створення високооплачуваних робочих місць, але й на регіональному рівні наявні всі можливості та підстави для активізації зайнятості молоді, мінімізації тіньової зайнятості і оплати праці, зменшення «прекаріату», а, відтак, послаблення негативних наслідків демографічної кризи, стримування зовнішньої міграції інтелектуально-кадрового капіталу.

Інструменти регіональної політики у визначеному контексті стосуються зокрема розвитку ринку новітніх форм зайнятості і фрілансу шляхом стимулювання ініціативності населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу.

Особисте життя як невід'ємна компонента якості життя населення регіону в безпосередній мірі визначається рівнем задоволення особою параметрами свого навколишнього простору. За умов його формування та розвитку на засадах екологічної безпеки досягаються ще більші ефекти, адже це приводить до підсилення дії соціо-екологічних детермінант якості життя як на нано-, так і на вищих рівнях системної ієрархії управління економікою.

Життєвий простір людини передусім складається з житла й житлових умов, місця проживання. Надалі його формують середовище придбання товарів, отримання необхідних послуг, соціалізації та спілкування, освіти, навчання і саморозвитку, суспільних відносин. Середовище життєдіяльності людини передусім визначають економічні, політичні, соціальні, духовні, територіальні та інші умови, які впливають на формування та розвиток особистості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Метою державної політики покращення якості життя населення Карпатського регіону України має стати досягнення стандартів якості та рівня життя корелятивного очікуванням населення регіону згідно стратегічного бачення середовища проживання (країни ЄС зі схожими характеристиками – природно-кліматичними, ментально-суспільними, соціальними тощо) у відповідності до обраного вектора суспільного розвитку у підсумку євроінтеграції країни. Інституційним підґрунтям реалізації державної політики в цій сфері є Комплексна програма покращення якості життя населення в межах Державної програми розвитку регіону українських Карпат з такими підпрограмами (блоками): формування цифрової інфраструктури та розвиток старт-міст, територій; розвиток галузей зеленої економіки; забезпечення безпеки споживання; резистентна охорона здоров'я; соціальна відповідальність підприємництва та суспільства; збалансування ринку праці й нових форм зайнятості; чистий та безпечний життєвий простір.

Подальші наукові дослідження у визначеному напрямі мають стосуватися удосконалення методики оцінювання та аналізування екологічних й соціальних детермінант якості життя населення регіону.

Література

1. Васильців Т. Г., Гринкевич С. С. Формування середовища економічної безпеки підприємництва в Україні. Економічний часопис-XXI. 2015. № 3-4 (1). С. 24–27.
2. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. Вісник НАНУ. 2010. № 1. С. 20–28.
3. Куценко В. І., Удовиченко В. П. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2011. 656 с.
4. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 527 с.
5. Минин Б. А. Возвратное право и социальная безопасность. М. : Знания, 2000. 198 с.
6. Приятельчук А. О., Іщенко О. М. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин. Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2010. № 19. С. 135–140.
7. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. К. : КНЕУ, 2006. 292 с.
8. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі : монографія ; за ред. В. С. Бакірова. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. 216 с.
9. Vasylytsiv, T., Lupak, R., Kunytska-Iliash, M., Levytska, O., & Mulska, O. (2020). Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 6(3), 149–170.

References

1. Vasylytsiv T. H., Hrynkevych S. S. Formuvannya seredovysheha ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva v Ukraini. *Ekonomichnyi chasopys-KhKhH*. 2015. № 3-4 (1). S. 24–27.
2. Danylyshyn B., Kutsenko V. Sotsialna bezpeka – pidgruntia staloho rozvytku. *Visnyk NANU*. 2010. № 1. S. 20–28.

3. Kutsenko V. I., Udovychenko V. P. Sotsialna bezpeka v konteksti staloho rozvytku. Chernihiv : Vydavets Lozovyi V. M., 2011. 656 s.
4. Lupak R. L. Derzhavna polityka importozamishchennia v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: priorityty ta instrumenty realizatsii : monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo NNVK «ATB», 2018. 527 s.
5. Mynyn B. A. Vozvratnoe pravo y sotsyalnaia bezopasnost. M. : Znanyia, 2000. 198 s.
6. Pryiatelchuk A. O., Ishchenko O. M. Sotsialna bezpeka v konteksti upravlinnia rozvytkom suspilnykh vidnosyn. Almanakh. Filosofski problemy humanitarnykh nauk. 2010. № 19. S. 135–140.
7. Sotsialna bezpeka: teoriia ta ukrainska praktyka : monohrafiia ; za red. I. F. Hnybidenka, A. M. Kolota, V. V. Rohovoho. K. : KNEU, 2006. 292 s.
8. Yakist zhyttia naselennia postradianskykh krain u sotsiolohichnomu vymiri : monohrafiia ; za red. V. S. Bakirova. Kh. : KhNU im. V. N. Karazina, 2008. 216 s.
9. Vasylytsiv, T., Lupak, R., Kunytska-Iliash, M., Levytska, O., & Mulska, O. (2020). Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 6(3), 149–170.

Надійшла / Paper received : 04.11.2021

Надрукована/Printed : 07.12.2021